

HADİS YORUMCULUĞUNDA BİREYSEL İLMÎ GELİŞİMİN ROLÜ -MEMLÜK ÂLİMİ BEDRUDDÎN EL-AYNÎ ÖZELİNDE-*

Ferhat GÖKÇE**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 20 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 13 Mart 2025, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atf:** Gökçe, Ferhat. "Hadis Yorumculuğunda Bireysel İlmî Gelişimin Rolü -Mamlük Âlimi Bedruddîn el-Aynî Özelinde-". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 415-447.

DOI: 10.33415/daad.1588646

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 20 November 2024, **Accepted:** 13 March 2025, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** Gökçe, Ferhat. "The role of individual scientific development in Hadith Interpretation: In particular the Mamlük scholar Badr al-Dîn al-'Aynî". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 415-447.

DOI: 10.33415/daad.1588646

Öz

Hadislerin anlaşılması ve yorumlanması meselesi günümüz hadis araştırmalarında üzerinde çokça durulan konuların başında gelmektedir. Söz konusu mesele hadis yorumculuğunun şerhler üzerinde gelişimi ekseninde incelemelere konu olmuştur. Hadis şerhlerinin tarihi süreç içerisindeki gelişimi pek çok çalışmada

* Bu makale 1-2 Haziran 2023 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi'nde düzenlenen "Mamlükler Dönemi Sempozyumu II: İlim, Düşünce, Sanat ve Kurumlar" başlıklı sempozyumda sunulan ve bildiri kitabında yayımlanmayan bildirimizin gözden geçirilmiş, geliştirilmiş ve genişletilmiş halidir. / This article is the revised, expanded, and enhanced version of our paper presented at the "Mamlük Period Symposium II: Science, Thought, Art, and Institutions", held at Istanbul University on June 1-2, 2023, which was not published in the proceedings book.

** Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ferhatgokce@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8181-1088> / Assoc. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Theology, ferhatgokce@hotmail.com, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-8181-1088>

ele alınmış, bazı araştırmalarda mesele zaman ve dönemlerle sınırlandırarak incelenmiş, çoğu zaman hadis yorumlarını ve yorumculuğunu belirleyen siyâsî, sosyal ve kültürel etkenlerden bahsedilmiş ve böylece özellikle ülkemizde modern dönemlerde şerhler etrafında oldukça kapsamlı bir literatür ve araştırma alanı oluşmuştur. Ancak bir hadis yorumcusunun (şârih) yorumculuğundaki gelişim süreci, içerisinde bulunduğu ilmî-kültürel ortamın onun yorumculuğuna etkisi ve katkısı gibi konular üzerinde fazlaca durulmamıştır. Halbuki hadis yorumculuğunu etkileyen ve belirleyen en önemli husus şârihin ilmî hayatı boyunca edinmeye devam ettiği birikimdir. Bu birikim onun yetiştiği döneme intikal eden ilmî ve kültürel mirâs ile yakından ilgilidir. İşte bu çalışma hadis yorumculuğunun zirvesi sayılan bir dönemde bir Memlûk âliminin yorumdaki gelişim serüvenine odaklanmaktadır. Bu memlûk âlimi hicrî onuncu asırda dönemin ilim ve kültür merkezi sayılan Memlûkler'in merkezi Kahire'de ilmî çalışmalarını sürdüren Buhârî şârihi Bedruddîn el-Aynî'dir (ö. 855/1451). Bu araştırmada Aynî'nin Anadolu'dan başlayıp ve Kahire'de tamamlanan ilim yolculuğundaki gelişim aşamaları ve bunların hadis yorumculuğundaki etkisi hadis şerhlerine tahsis ettiği eserleri üzerinden incelemektedir. Aynî'nin her biri hayatının farklı dönemlerinde yazdığı birini tamamladıktan sonra diğerine geçtiği, gençlik yıllarından yaşlanma dönemlerine kadar telif ettiği 4 hadis şerhi araştırmamıza temel teşkil edecek kaynaklar olmuştur. İlk şerhi ile son şerhi arasında neredeyse Bu çalışmalar göstermektedir ki Aynî, ilim yolunda ilerledikçe yazdığı şerhlerde de bir ilerleme kaydetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis Şerhleri, Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması, Memlûkler Dönemi, Açılım Dönemi, İlmî-Kültürel Ortam.

**The role of individual scientific development in Hadith Interpretation:
In particular the Mamlûk scholar Badr al-Dîn al-Aynî**

Extended Abstract

The issue of understanding and interpreting Hadith is one of the main topics extensively discussed in contemporary Hadith research. This issue has been examined within the context of the development of Hadith exegesis, particularly focusing on commentaries. The evolution of Hadith commentaries has been addressed in numerous studies, some of which have examined the topic by limiting it to specific times and periods, often highlighting the political and social factors that influence Hadith interpretations and the role of the interpreter. However, the development process of a Hadith commentator's approach and how the intellectual and cultural environment they are part of affects and contributes to their interpretation has not been sufficiently explored. Yet, the most important factor determining the richness of Hadith exegesis is the accumulation of knowledge that the commentator continues to acquire throughout their scholarly life. This study focuses on the developmental journey of a Mamlûk scholar's interpretation of Hadith during a period considered to be the peak of Hadith exegesis.

The term "development" used in the title of our research refers to the interpretative differences between the works written by a hadith commentator in the early years of his teaching career and those written during the middle and peak periods of his life. The development in these interpretations is what we mean by "development." In this regard, Badr al-dîn al-Aynî (d. 855/1451) serves as an excellent example. The five works he authored at different stages of his life and academic development provide us with the opportunity to explore exactly this kind of subject.

Al-'Aynî's first work on hadith science is a book of prayers and invocations titled *al-Kalim at-Tayyib* by Ibn Taymiyya (d. 728/1328), which he wrote at the beginning of his teaching career, at the age of 35, when he was still considered a student. This work, *el-'Alam al-Hayyib fî Sharh al-Kalim al-Tayyib*, is a single-volume commentary on Ibn Taymiyya's book. He wrote this work during the early period of his life in Cairo, after his academic journey took him through Malatya, Aleppo, Damascus, and Jerusalem. He completed it four years after fully settling in Cairo, in 797/1394. Al-'Aynî's second work on hadith was written eight years later, in 805/1402, and was a commentary on the *al-Sunan* of the famous hadith scholar Abū Dāwūd (d. 275/889), titled *Sharh Sunan Abī Dāwūd*. This commentary, which he did not complete, was his second major work in the field. His third and fourth hadith commentaries are the 11-volume *Mebānī al-Ahbār fî Sharh Ma'ānī al-Āthār* and its abridged version, *Nuḥab al-Afkār fî Tenkīhi Mābānī al-Ahbār fî Sharh Ma'ānī al-Āthār*, which were completed in 810/1407 and 819/1416, respectively. These works were written on *Sharh Ma'ānī al-Āthār* by al-Tahāwī (d. 321/933), a work to which he attached special importance due to its discussions of controversial hadiths. He even taught this work at his madrasa and allocated a special chair for it. These works were completed before *'Umdat al-Qārī* and effectively prepared the ground for his most comprehensive commentary. The fifth and most famous of his works is *'Umdat al-Qārī fî Sharh Sahīh al-Bukhārī*, a commentary on *Sahīh al-Bukhārī* (d. 256/870), which is widely regarded as one of the most famous and well-known hadith commentaries. Al-'Aynî began this work in 820/1417 and completed it in 846/1442-43. If we consider the first volume of *'Umdat al-Qārī*, there is a 24-year gap between his first written work and this last one, and a 50-year gap if we consider the completion of the work. This time gap is significant when evaluating the development in his approach to hadith commentary.

In this article, the commentary methodology of al-'Aynî in five different works written at various stages of his life will first be outlined in general terms. The commentary methods in these separate works will then be compared. Following this, al-'Aynî's differences in interpreting hadith and the development and changes in his commentary will be examined by analyzing how the hadiths are interpreted in different commentaries. Based on the obtained data, an evaluation will be made regarding the impact of scientific development and the scientific-cultural environment on the hadith scholar, using a specific example.

In conclusion, al-'Aynî's hadith commentaries, particularly his *'Umdat al-Qārī*, are products of the intellectual and cultural environment of his time in Cairo. After his initial education in Islamic jurisprudence in Antep, he moved to Cairo, where he made significant progress in hadith sciences and in the field of commentary. His last hadith commentary, *'Umdat al-Qārī*, has become one of the most important examples of rich hadith scholarship. We consider *'Umdat al-Qārī* to be a work that clearly reflects the "development" of the scholarly and cultural environment, both in terms of the richness of its sources and the way it explains (tafsīr) and interprets (sharh) the hadiths, especially when compared to previous commentaries. It is likely that this work would not have come into existence if al-'Aynî had not moved from Antep to Cairo.

Keywords: Hadith Commentaries, Understanding and Interpreting Hadiths, Mamlūk Period, Opening Period, Scientific-Cultural Environment.

Giriş

Araştırmamızın başlığı için kullandığımız “gelişim” kelimesiyle kastettiğimiz bir hadis yorumcusunun daha hocalık makamının ilk yıllarında kaleme aldığı bir eser ile ortasında ve zirvesinde bulunduğu dönemlerde telif ettiği eserler arasındaki yorum farklılığı, bu yorumlardaki gelişimdir. Bu noktada Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451) güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hayatının farklı dönemlerinde farklı ilmî gelişim aşamalarında telif ettiği beş eseri bizlere tam da böyle bir konuyu irdeleme imkânı vermektedir.

Aynî'nin hadis ilmine dair ilk eseri henüz talebe denilecek bir çağda 35 yaşında hocalığının başlarında kaleme aldığı bir duâ ve ezkâr kitabı olan İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *el-Kelimu't-Tayyib* isimli eserine yazdığı *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib* isimli bir ciltlik şerhidir. O, bu eserini ilmî yolculuğunun Malatya, Halep, Şam ve Kudüs'ten sonraki durağı olan Kahire'deki hayatının ilk dönemlerinde telif etmiştir. Bu eserini Kahire'ye tamamen yerleşmesinden dört yıl sonra 797/1394 yılında tamamlamıştır. Aynî'nin hadise dair ikinci eseri, sekiz yıl sonra birinci cildini 805/1402 yılında tamamladığı meşhur hadis âlimlerinden Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sunen*'ine yazmış olduğu *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd* isimli tamamlayamadığı hadis şerhidir. Üçüncü ve dördüncü hadis şerhi ise ihtilaflı hadislere dair özel bir önem atfettiği, medresesinde okuttuğu hatta özel bir kürsü tahsis ettiği Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* isimli eseri üzerine kaleme aldığı ve sırasıyla 810/1407 ve 819/1416 yıllarında tamamladığı *Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr* isimli 11 ciltlik şerhi ve bu şerhe yazdığı bir ihtisar olan *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr* isimli eserdir. Bu eserler *Umdetu'l-Kârî*'den önce telif edilmiş ve onu âdeta bu en zirve şerhe hazır hale getirmiştir. Beşincisi ise en meşhur şerhi olan ve mutlak anlamda hadis şerhleri denildiğinde en çok bilinen şerhlerden birisi olan Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-Sahîh*'ine tahsis ettiği çeyrek asırlık bir emeğin ürünü olan *Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimli hadis şerhidir. Aynî, bu şerhini 820/1417 yılında yazmaya başlamış ve 846/1442-43 yılında tamamlamıştır. Umde'nin ilk cildini göz önünde bulunduracak olursak ilk telif ettiği eserle bu son eseri arasında 24 yıllık, eserin bitişini göz önüne alırsak 50 yıllık bir zaman farkı vardır. Bu zaman farkı hadis yorumculuğundaki gelişim açısından dikkate değerdir.

Bu makalede öncelikle Aynî'nin hayatının farklı aşamalarında telif ettiği beş ayrı eserindeki şerh metodu genel hatlarıyla ortaya konulacak, bu ayrı eserlerdeki şerh metodu mukayese edilecek daha sonra farklı şerhlerdeki hadislerin nasıl yorumlandığından hareketle Aynî'nin hadis yorum farklılıkları ve yorumdaki gelişim ve değişimler incelenenektir. Elde edilen verilerden hareketle bir örnek üzerinden ilmî gelişim ve ilmî-kültürel ortamın hadis şârihindeki etkisi üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Memlükler dönemi ilim ve kültür tarihimizin en zengin dönemlerinden birisi olmuştur. Coğrafi anlamda ilim merkezlerinde bir daralmaya karşılık ilmî faaliyetler ve ilmî ürünlerde muazzam bir genişleme yaşanmıştır. Bu durum tasnif eserlere de yansımış, genel karakteristiği ve literatürü göz önünde bulundurularak bu dönem bir “açılım/şerh dönemi” olarak, isimlendirilmiştir.¹ Memlüklerde dönemin bu karakteristik özelliklerini eserlerine taşıyan birçok âlim yetişmiştir. Bunlardan birisi bu çalışmada bir yönüyle ele alacağımız Bedruddîn el-Aynî'dir (ö. 855/1451). Hayatı ve ilmi kişiliği pek çok yönleriyle müstakil tezlere, kitaplara, sempozyumlara konu olan Aynî, fakih, tarihçi, hadis ve dil âlimidir.²

db | 419

Aynî'nin hayatı, hadisçiliği, hadis yorumculuğu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla bu konulara burada girilmeyecektir. Biz burada Aynî'nin 5 hadis şerhini onun ilmî gelişimini ve içerisinde bulunduğu ilmi-kültürel ortamın hadis yorumculuğuna etkisini bazı örnekler üzerinden ele almaya çalışacağız. Aynî'nin hadis alanında tespit edilen 7 çalışması bulunmaktadır. Bunların 5'i bu çalışmada ele alacağımız hadis şerhleri, birisi ise bu şerhlerden birisi olan Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*'ına yazdığı şerhin öncesinde mukaddime babından yaptığı bir çalışma olan eserin ricâlinin ele alındığı *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr* isimli 3 ciltlik 4310 râvinin tanıtıldığı eserdir.³ Hadis ilmindeki şerh dışı

¹ Ferhat Gökçe, “Bedreddîn el-Aynî'nin (762/1360-855/1451) Eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar*, ed. Recep Tuzcu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 119-160.

² Dönemin tasvirinde hangi ıstılahların kullanıldığı hakkında bk. Ferhat Gökçe, “Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 11, 2 (2021), 442-445.

³ Bedruddîn el-Aynî, *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr* (thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006; Sezai Engin, ““Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr” İsimli Eseri Bağlamında

diğer çalışması ise isimler, künyeler ve lakaplara dair yazdığı *Keşfu'l-Kinâi'l-Murnâ an Muhimmâti'l-Esâmî ve'l-Kunâ*⁴ isimli eseridir.⁵

Geçmiş dönemlerde herhangi bir ilim dalında iz bırakmış bir âlim günümüzde büyük çoğunlukla hayatının tüm süreçleri değil ilmî bakımdan en olgun haliyle zihinlerde belirir. Halbuki onlar için de ilim basamakları tırmanan bir süreçtir. Bir hadis âlimi veya hadis yorumcusu hayatının her döneminde aynı ilmî seviyede değildir. Onun çocukluk, gençlik, talebelik, yetişkinlik, yaşlılık dönemleri vardır. Yazdığı ilk eserler vardır. Daha olgun çağlarındaki ilmî faaliyetleri söz konusudur. Tüm bu hususları Memlûkler dönemi âlimlerinde kaynakların verdiği detaylı bilgileri sahip olduğumuz için daha belirgin bir şekilde tespit ve takip edebilmekteyiz.⁶ Memlûkler dönemi hadis âlimlerinden Aynî'yi bu yönüyle inceleme imkânına sahibiz. Aynî'nin hadis şerhlerini, birini bitirdikten sonra diğerine başlamış olması da onun bireysel ilmi gelişimini takip etmemize imkân tanımaktadır. Şimdi öncelikle Aynî'nin hayatını ilmî gelişimi açısından incelemek istiyoruz.

420 | db

1. İlmî Gelişimi Açısından Aynî'nin Hayatı ve Hadis Yorumculuğu:

Aynî'nin ilmî hayatına şöyle bir göz atmanın konumuz açısından faydalı olacağını düşünüyoruz. Bedruddin el-Aynî, kaynaklarda verilen doğum tarihini ve vefat tarihini dikkate alacak olursak 93 yıl

Aynî'nin Rical Tenkidi ve Edebiyatındaki Yeri", *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 231-254.

⁴ Bedruddîn el-Aynî, *Keşfu'l-Kinâi'l-Murnâ an Muhimmâti'l-Esâmî ve'l-Kunâ*, thk. Ahmed Muhammed Nemir el-Hatîb (Cidde: Merkezi'n-Neşri'l-Âlemî, 1994).

⁵ Mehmet Eren, "Keşfü'l-Kinâ: Âlimlerin Kimlik Bilgileri ve Bedreddîn el-Aynî'nin Biyografisi İçin Önemli Bir Kaynak", *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 33-67.

⁶ Dönemin diğer bir âlimi İbn Hacer için de aynı usûlü takip edebilir. Bu konuda yapılacak bir çalışma dönemin üst düzeyde yürütülen hadis çalışmalarının aydınlatılmasına çok ciddi katkılar sağlayacaktır. Ancak İbn Hacer'in hadis alanındaki mesaisinin çokluğu bunun için uzun bir zaman ve derin araştırmaları gerektirecek bir mahiyettedir. İbn Hacer'in eserlerinin tasnifi üzerine yapılan bazı çalışmalar için bk. Şemsuddîn Muhammed b. Abdîrahmân es-Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrâhim Bâcis Abdülmecîd (Beyrut. Dâru İbn Hazm, 1999), 2/659-695; Şâkir Mahmûd Abdülmun'im, *İbn Hacer el-Askalânî: Musanefâtuhu ve Dirâsetu fî Menhecîhi ve Mevâridihî fî Kitâbi'l-İsâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 167-386; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/517-530.

yaşamıştır. Kaynaklardan Aynî'nin ilim tahsili, idârî-ilmî görevleri ve telifleri özellikle hadis ilmi ile ilgili telifleri, hocaları, okuduğu, okuttuğu eserlerle ilgili tarihlerini tespit ettiğimiz kayıtları sıralamak daha sonra ortaya çıkan tablo ile ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmak istiyoruz:

Bedruddîn el-Aynî'nin Hayatı [Tahsil, Telif, Tedris, Vazife ve Rihleleri]			
Yıl	Yaş	Faaliyet	Açıklama
762/1361	1	-	Ayıntâb'da (Gaziantep) doğdu.
769/1368	7	Tahsil	Daha yedi yaşlarında hattın güzelliği ile öne çıktığından bu konuda Mahmûd b. Ahmed b. İbrahim el-Kazvî'nî'den hat dersi aldı. Hat dersinde yazmayı öğrenmesinin hemen akabinde Kur'an-ı Kerim okumayı da öğrendi. Okumayı öğrendikten sonra Kur'an-ı Kerim'i ezberledi.
770-783/ 1369-1381	8-21	Tahsil	Ayıntâb kadısı olan babası, Aynî'nin eğitimiyle bi zatihi ilgilendi ve ona kendi uzmanlık alanı olan fıkıh eğitimi verdi. Daha sonra Arapça üzerine Şems Muhammed er-Râ'î b. Zâhid b. Ahmed'den sarf, nahiv ve mantık okudu.
781/179	19	Telif	Arap Dili ile ilgili Ahmed b. Ali b. Mesûd'un <i>Merâhu'l-Ervâh</i> isimli eserine <i>Milâhu'l-Elvâh fî Şerhi Merâhi'l-Ervâh</i> isimli şerh yazmıştır.
783/1381	21	Telif	<i>el-Mustecma' fî Şerhi'l-Mecma'</i> isimli Hanefî fakîhi İbnü's-Sââtî'nin (ö.694) Hanefî mezhebi literatüründe "mutûnu erbaa" olarak anılan dört temel kitaptan biri olan <i>Mecmau'l-Bahreyn ve Multeka'n-Nehreyn fî Fıkhi'l-Hanefiyyeti</i> adlı eserine şerh yazmıştır. Bu şerhi hocalarının tenkidinize arz etmiş, onların methine mazhar olmuştur.
783/1381	21	Tahsil	Babasının vefatından sonra Haleb'e gitmiş, burada Cemâl Yûsuf b. Mûsâ el-Malâtî'den fıkıh ilminde kitaplar okumuştur. Daha sonra Anteb'e geri dönmüştür.
784/1382	22	Tedris	Babasının vefatından sonra Ayıntab'dan ayrılarak Besni, Kahta ve Malatya'da tahsiline devam etti.
787/1385	25	Vazife	Memleketi Ayıntâb'ta bir süre babası gibi kadı olarak görevlendirilmiştir.
788/1386	26	Rihle	Kudüs'ü ziyaret etti. Burada Alâuddîn es-Sirâmi ile tanıştı (Ahmed b. Muhammed) ve ondan fıkıh dersleri aldı. <i>Hidâye</i> 'nin çoğunluğunu <i>Keşşâf</i> 'ın baş tarafını okudu. <i>et-Telvîh fî Şerhi't-Tavdîh</i> 'i Kıyas bölümüne kadar okudu. Onun şerhi olan <i>et-Telhîs ve't-Tenkîh</i> 'i okudu. Onan ayrıca meânî ve meyân diğer

			Arap Dili ilimlerini okudu.
788/1386	26	Rihle	Hocası es-Sirâmî ile ilk defa Kahire'ye gitti. Hocası iki yıl sonra vefat etti. Hocasından aldığı derslerin yanında Bulkînî, Irâkî, Hey-semî, Ebü'l-Feth Askalânî gibi devrin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır.
788-790/ 1386-1388	26- 28	Tedris	Aynı ilk hocalık görevi hocası Sirâmî'nin teşvikiyle Berkûkiyye Tekkesi'nde yapmış olduğu hadis hocalığıdır.
788-793	26- 31	Rihle	Kahire'ye hocasıyla gitmiş olmakla birlikte Kahire'ye henüz tam yerleşmemiş memleketine de gittiği olmuştur.
789/1387	27	Tedris	Sirâmî hayattayken onun dışında başka hocalardan da istifade etmiştir. Hadis ilmi ile ilgili ilk eğitimi bu şekilde başlamıştır. Sirâcuddîn el-Bulkînî'den kendi eseri <i>el-Mehâsinu'l-İstılâh</i> 'ın ⁷ büyük bir kısmını okumuştur.
793/1390	31	Rihle	Kahire'ye tamamen yerleşti.
794/1391	32	Tahsil	Şam'a gelip Medrese-i Nûriyye'de en-Necm İbnü'l-Keşk'ten <i>Sahih-i Buhârî</i> 'nin bir kısmını okumuştur.
797/1394	35	Telif	<i>el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib</i> isimli eserini tamamladı.
801/1398	39	Vazife	el-Meliku'z-Zâhir Berkuk tarafından tarihçi Makrîzî'nin yerine Kahire muhtesipliğine tayin edildi.
803/1400	41	Vazife	El-Meliku'n-Nâsır Ferec tarafından nâziru'l-ahbâslığa (evkaf nâzirliği) atanmıştır.
804/1401	42	Tahsil	Takiyuddîn ed-Dicvî'den Buhârî ve Muslim'in <i>Sahihleri</i> ile <i>Kütüb-i Sitte</i> 'nin diğer kitaplarını dinlemiştir.
805/1402	43	Telif	<i>Şerhu Suneni Ebî Dâvûd</i> isimli tamamlamamış hadis şerhinin birinci cildini tamamladı. Eserin günümüze ulaşan 5 cildi bulunmaktadır.
806/1403	44	Tahsil	Bu yıl vefat etmiş olan Zeynuddîn el-Irâkî'den Buhârî ve Muslim'in <i>Sahih'leri</i> ile İbn Dâkik el-İd'in <i>el-İlmâm</i> adlı eserlerini okumuştur. Bu okumalarını Mısır'a yerleştiği tarih olan 788 ile 806 yılları arasında yapmıştır. Tam tarihini kaynaklardan tespit edemiyoruz.
808/1405	46	Tahsil	Nureddîn el-Fuvvî'den Dârekutnî'nin <i>Sünen</i> 'in tamamını veya bir kısmını okumuştur.

⁷ *Mehâsinu'l-İstılâh fî Tazmini Kitâbi İbni's-Salâh* isimli bu eser İbnu's-Salah'ın hadis ilimlerine dair *Kitabu Ma'rifeti Envâi İlmi'l-Hadîs* adlı eserinin muhtasarıdır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Fatih, nr. 667) yazma nüshasının başındaki kitap adı ve sonundaki icâzet müellif hattıdır.

809/1406	47	Tahsil	Kutbuddîn el-Halebî'ye Taberânî'nin <i>Mu'cemlerinin</i> bir kısmını okumuştur.
809/1406	47	Tahsil	İbn Kuveyk'ten Kâdî İyâz'ın <i>eş-Şifâ</i> adlı eserini okumuştur.
810/1407	48	Telif	<i>Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr</i> isimli 11 ciltlik şerhi tamamladı.
814/1411	52	Tedris	Ezher Câmîi'ne yakın bir yerde Ayniyye Medresesi ismiyle bir medrese inşa etmiş, bütün kitaplarını buraya vakfetmiştir.
817/1411	55	Telif	<i>el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye</i> 'yi yazmaya başlamıştır. Bu yıl içerisinde eserin 3 cüzünü tamamlamıştır.
818/14	56	Telif	Ebu'l-Berekât en-Neseffî'nin <i>Kenzü'd-Dekâik</i> isimli eserine <i>Remzu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik</i> isimli bir şerh yazmıştır.
819/1416	57	Telif	<i>Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkihi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr</i> isimli <i>Mebâni'l-Ahbâr</i> 'ın muhtasarını tamamladı.
819/1416	57	Tedris	[819-855 yılları arası 36 yıl] Açılış tarihinden itibaren vefatına kadar el-Medresetü'l-Müeyyediyye'de hadis hocalığı yapmıştır. Aynî, bu medresenin ilk hadis müderrisidir.
820/1417	58	Telif	<i>Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî</i> isimi eserini telif etmeye başladı.
820/1417	58	Rihle	Sultan Müeyyed ile beraber Kudüs'e gitti.
823/1420	61	Vazife	Sultan Müeyyed tarafından Anadolu sefiri olarak görevlendirildi
824/1421	62	Telif	<i>er-Ravdu'z-Zâhir fî Sîreti'l-Meli'z-Zâhir</i> isimli eseri kaleme almıştır.
829/1425-26	67	Vazife	Kahire'de Hanefi başkadısı oldu.
835/1431	73	Vazife	Başkadılık ile birlikte muhtesiblik ve nâzirül-ahbâslığı da yürütmüştür. Sehavî'nin belirttiğinde göre bu üç görevi Kahire'de aynı anda başka bir kimse yürütmemiştir.
836/1433	74	Rihle	Sultan Eşref Barsbay'ın Diyarbakır'a yaptığı Amid seferine, teşrifat kaidesi gereği katılmış ve seferde memleketi Anteb'i son kez ziyaret etmiştir.
842/1439	80	Telif	Barsbay'ın emriyle kadılık vazifesinden azlolunduktan sonra bir müddet evine çekilerek sadece tasnif ve Müeyyediyye Medresesi'ndeki hadis tedrisatıyla meşgul olmuştur.
846/1442-43	84	Telif	<i>Umdetu'l-Kârî</i> 'nin telifini tamamlamıştır.
846/1442	85	Vazife	Tekrar Muhtesibliğe atandı.
847/1443	86	Vazife	Tekrar ve son defa bu vazifeden azlolundu.
850/1447	88	Telif	<i>el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye</i> isimli eserini tamamlamıştır.
853/1449	91	Vazife	el-Meliku'z-Zahir Çakmak tarafından bütün görevlerinden alındı. Fazla serveti olmadığından vazifesiz kaldığı hayatının son yılları

			rında sıkıntılar çekmiş, medreseye bağışladığı kitapların haricindeki kitaplarını ve mallarını satarak geçinmeye başlamıştır.
855/1451	93	Telif	<i>Keşfu'l-Kinâi'l-Murnâ an Muhimmâtî'l-Esâmi ve'l-Künâ</i> isimli eserini içerisinde verilen bilgilerden hareketle vefat ettiği yıla kadar telif edildiği anlaşılmaktadır.
855/1451	93	-	Bedruddîn el-Aynî'nin vefatı. ⁸

Aynî'nin ilmî hayatının ya da ilmî gelişim süreçlerinin bazı başlıklarına yer verdiğimiz yukarıdaki tablodan hareketle hadis ilmi ve hadis yorumculuğu özelinde şunları söyleyebiliriz:

Aynî, hayatının Kahire'den önceki kısmında temel eğitiminden sonra fıkıh ilmi ile ilgili eğitim görmüştür. Bu dönemde herhangi bir hadis eğitimi aldığını tespit edememekteyiz.

Memlûk coğrafyasının önemli ilim merkezlerinin hepsine yolculukları olmuştur. Anteb, Haleb, Besni, Kahta, Malatya, Dımaşk, Mekke-Medine (Hac sebebiyle) ve Kahire Aynî'nin ilmî gelişiminde rolü olan şehirlerdir. Bunlardan en başta geleni şüphesiz dönemin ilim ve kültür merkezi olan Kahire'dir. Kahire'ye gitmesine vesile olan Kudüs'te tanıştığı hocası Sirâmî'den fıkıh ve hadis dersleri

⁸ Bu tablo halinde sunduğumuz bilgileri şu kaynaklardan istifade ile hazırladık: Bedruddîn el-Aynî'nin hayatına dair bu bilgiler şu kaynaklardan istifade ile oluşturulmuştur: Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-Sahâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmî 'li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 10/131-135; et-Tibru'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sulûk (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâtî'l-Ezheriyye, ts.), 375; *ez-Zeyl alâ Ref'i'l-İsr (Buğyetu'l-Ulemâi ve'r-Ruvât)*, thk. Cûde Hilâl, Muhammed Mahmûd Subh (Kahire: 1966) 428-440; Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *Nazm'ul-İkyân fî A'yânî'l-A'yân* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1927), 174, *Husnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire* (Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, 1967), 1/473-474; İbnu'l-İmâd Ebu'l-Felâh Abdulhayy el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdulkâdir Arnâût, Mahmûd el-Arnâût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.), 9/418-420; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.) 3/294-295; Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî, *el-Menhelu's-Sâfi fî Ba'di'l-Vâfi*, thk. Mahmûd Muhammed Emîn (Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2005), 11/193-197, *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, haz. Muhammed Huseyn Şemsuddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 15/286-289; Ebu'l-Hasenât Muhammed el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 207-208; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikir Yavuz, İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi), 1/252-253; Abdulhayy b. Abdülkebîr el-Kettânî, *Fihrisu'l-Fehârisi ve'l-Esbât*, haz. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982), 2/839; Ömer Ruzâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin: Terâcimu Musannifî'l-Kutubi'l-Arabiyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993), 3/797-798; Salâhuddîn Osmân Hâşim, *Târîhu'l-Edebi'l-Cuğrâfiyyi'l-Arabî* (Moskova: Câmîatu'd-Duvelî'l-Arabiyye, 1957), 2/487-488.

görmüştür. Hocası kendisinden medresede hizmet etmesini istemiş ve Aynî'ye "hadisten verdiğim bütün dersleri anlat" demiştir. Aynî bu görevi sırf ondan istifade etmek için kabul ettiğini belirtmektedir. Buradan Aynî'nin ilk hocalığının 26 yaşında Berkûkiyye Tekkesi ya da medresesinde hadis alanında olduğunu görmekteyiz. Aynî, Berkûkiyye'de 2 yıl hadis dersleri vermiştir.

İlmî açıdan Aynî'nin Mısır'daki eğitim hayatının büyük bir öneme haiz olduğunu belirtmek gerekir. Kahire'de hem dönemin en önemli âlimlerinden dersler almış hem de Kahire'nin ilmi hayatını şekillendirecek öğrenciler yetiştirmiştir. Hayatta iken üç mezhebin baş kâdılıklarına yükselen öğrenciler yetiştirmiş olması Aynî'nin müderrisliği açısından önem arz etmektedir. Hayatının yarısından fazlasını müderris olarak geçirmiş olmasının bunda önemli bir etkisi olmalıdır.

Aynî'nin hadis eserlerini okuması, hadis ilmine ilgi duyması Kahire'de başlamıştır. Hayatının ilk dönemlerde hiç hadis eğitimi almamışken, Mısır'da daha çok hadis eğitimi almıştır. Hatta Kahire'deki ilk tedris faaliyetinin hadis müderrisliği olması da dikkat çekmektedir. Hocası es-Sîrâmî'nin isteğiyle görev aldığı Berkûkiyye tekkesinde 2 yıl hadis dersleri vermiştir. Halbuki hadisle ilgili eğitiminin –en azından biyografi kaynaklarında verilen bilgiler istikametinde- bu tarihten sonra başladığını görmekteyiz.

Hadis ilmine dair bilinen altı eserinin tamamını (bunların beşi şerh, birisi bu şerhlerden birinin ricâline dairdir) Kahire'de yazmıştır. Aynî ilk hadis eserini 35 yaşında tamamlamıştır. Ebû Dâvûd şerhini ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte birinci cildini 43 yaşında tamamlamıştır. Tamamlayamadığı bu hadis şerhinin günümüze ulaşan diğer ciltlerinin tamamlanma ya da yazım tarihiyle ilgili bir bilgi tespit edememekteyiz. 11 ciltlik *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*'a yazdığı şerhi tamamladığında 48 yaşındadır. Bu eserin 8 ciltlik muhtasarını tamamladığında 57 yaşındadır. 58 yaşında *Umdetu'l-Kârî*'yi yazmaya başlamıştır. Eseri tamamladığında 84 yaşındadır.

Bir yandan eserler telif ederken diğer yandan dersler de almıştır. *el-Alemu'l-Heyyib* ve *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*'un teliflerinden sonra farklı hocalardan hadis dersleri almaya devam etmiştir.

Yöneticiler nezdinde itibar kazanmasının da bir neticesi olarak muhtelif resmî görevlere getirilmiştir. Evkâf nazırlığı, muhtesip ve baş kadılık görevlerinin üçünün birden ilk defa onun tarafından

yürütüldüğü kaynaklarda zikredilir. Aynî, bir yandan dersler verip, eserler telif ederken diğer yandan idari görevleri de eş zamanlı yürütmüş 50 yaşlarına kadar edindiği hocalarından dersler almaya devam etmiştir. Aynî, hocalarından okuduğu kitapları kronolojik olarak takip ettiğimizde 47 yaşında hem talebe hem hoca olduğunu görmekteyiz.

Kahire'ye tam yerleşmeden önce ve sonrasında yolculuklarını devam ettirmiştir. Bu şehirlerde önemli âlimlerden istifade etmiştir.

Aynî'nin hadis şerhlerini incelediğimizde, *Şerhu Sunen-i Ebî Davûd* hariç bir şerhi bitirmeden diğer bir şerhe başlamamıştır. *el-Alemu'l-Heyyib*'i tamamlamış ardından Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin şerhine başlamıştır. Bu eserin sadece ilk cildinin bitiş tarihini tespit edebiliyoruz. Daha sonra Tahâvî'nin eserinin şerhine başlamış onu da bitirdikten sonra bu şerhine bir özet yazmıştır. *Umdetu'l-Kârî*'nin telifiyle iştigal ettiğinde bir başka hadis şerhi üzerinde çalışmamıştır.

426| db

Aynî en çok zaman ayırdığı şerhi olan *Umdetu'l-Kârî*'yi 58 yaşında yazmaya başlamış 85 yaşında bitirmiştir. Böylece bu eserini en tecrübeli ve olgun çağının bir mahsulü olarak ilim âlemine sunmuştur. Bu eserin yazımının resmî vazifeleri esnasında üstelik en yoğun işleri gerektiren vazifelerine tekabül ettiği dönemleri de olmuştur. 835/1431 yılında Hanefî başkadılığı, muhtesiblik ve evkâf nazırlığı gibi üç önemli görevi birden üstlendiği bir sırada bile telif işine devam etmesi onun ilimdeki hırsını ve gayretini göstermesi bakımından önemlidir.⁹

Son olarak Aynî'nin, vefat yıllarına yakın zamanlara kadar telifte bulunması, bunun 90 küsur yaşlara tekabül etmiş olması da dikkat çekmektedir.

2. Hadis Şerhlerindeki Yorum Metodunda Bireysel İlmî Gelişimin İzleri:

Bu başlık altında Aynî'nin hadis şerhleri kronolojik olarak ele alınacak bu şerhlerinde takip ettiği yöntem üzerinden bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

⁹ Talat Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 68.

2.1. *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib*¹⁰:

Aynî'nin hadis ilmine dair telif ettiği bu ilk eseri, bir dua ve ezkâr kitabı olan İbn Teymiyye'nin *el-Kelimu't-Tayyib* isimli eserinin şerhidir. Aynî, bu şerhini *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd* isimli eserinde zikretmektedir.¹¹ Ebû Dâvûd şerhinde bir hadiste yer alan “el-hemm” (الهم) ve “el-hüzn” (الحنن) kelimelerini şerh ederken bu iki kelimenin anlamının aynı olduğuna dair görüşlerin bulunduğunu ancak kendisinin buna katılmadığını ve bunu *el-Kelimu't-Tayyib*'e yazdığı şerhte belirttiğini kaydetmiştir:

قد ذكرت في شرحي على الكلم الطيب

Bu bilgidен hareketle *el-Alemu'l-Heyyib*'in, Ebû Dâvûd şerhinden önce telif edildiği bilgisini edinmiş bulunuyoruz. Burada bu şerhi Aynî'nin ilim yolculuklarının hangi aşamasında, hangi şehirde, hangi yıl ve kaç yaşında telif etmiş olduğu soruları konumuz açısından önem arz etmektedir. *el-Alemu'l-Heyyib*'in müellif hattı nüshasında 22 Zilkâ'de 797 yılında tamamlandığı¹² belirtilmektedir. Buradan hareketle söz konusu yılda Aynî'nin 35 yaşında olduğu ve Kahire'ye tam yerleşmesinin üzerinden henüz dört yıl geçtiğini tespit etmekteyiz.

db | 427

¹⁰ Aynî'nin bu şerhi Ebu'l-Munzir Hâlid b. İbrâhim el-Mısırî tarafından tahkik edilerek Riyad'da yayımlanmıştır. Muhakkik eserin tahkikinde iki nüshaya dayanmıştır. Birincisi Mısır Milli Kütüphanesinde (4707) numarada kayıtlı olan 180 varaklık müellif hattı nüsha, ikincisi de yine Mısır Milli Kütüphanesi (2285) numarada kayıtlı olan nüshadır. Muhammed Ahmed Fethullah tarafından neshedilen bu yazma nüsha 206 varaktır. İkinci nüshanın hattı daha açık olduğu için muhakkik bunu temel almış ve bu nüshayı (l) harfi ile, ikinci nüshayı ise (b) harfi ile göstermiştir. İkinci nüshadaki hataları birinci nüshaya müracaat ederek düzeltmiştir. Ayrıca şerhedilen metin İbn Teymiyye'nin *el-Kelimu't-Tayyib*'inin tahkikinde de üç ayrı matbu nüshaya başvurmuştur: Elbânî tarafından tahkik edilen el-Mektebu'l-İslâmi nüshası (ع), Munîriyye nüshası (س) ve Abdulmu'tî Abdulkaksûd'un *es-Sahîh mine'l-Kelimi't-Tayyib*'i (س). Muhakkik, mukaddime bölümünde Aynî ve İbn Teymiyye'nin tercüme-i hallerine özetle yer vermiş, eserde yer alan bazı zayıf hadisleri gözeterek zayıf hadislerle amel konusunda bir takım kuralları Elbânî'den nakletmiştir. Daha sonra şerhin müellife nispetinin ispatı ve temel aldığı nüsha ve nüshaların vasıfları üzerinde durmuştur. Aynî'nin bu eserinde başvurduğu kaynakların bir listesini ve kendisinin yararlandığı kaynakları da vermiştir. Hâlid İbrâhim el-Mısırî, “Mukaddime”, *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi Kelimi't-Tayyib*, 15-23.

¹¹ Bedruddîn el-Aynî, *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd*, thk. Ebu'l-Munzir Hâlid b. İbrâhim el-Mısırî (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1999), 5/465.

¹² Bedruddîn el-Aynî, *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi Kelimi't-Tayyib*, thk. Hâlid İbrâhim el-Mısırî (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1998), 30, 568.

Eser ve içeriği ile ilgili diğer bazı hususlara değinecek olursak, Aynî, mukaddimede eseri telif etme sebebi hakkında, bazı arkadaşları ve öğrencilerinin zikirler ve dualar konusunda kendilerine rehberlik edecek muhtasar ve faydalı bir kitap istemeleri üzerine bu telife giriştiğini belirtmektedir. Aynî, İbn Teymiyye'nin *el-Kelîmu't-Tayyîb* isimli eserini mütalaa ettiğini ve daha sonra onlar için bu eseri şerhettiği bilgisini vermekte, Bu eseri şerhetmedeki amacının sadece faydalanmak ve faydalandırmak olduğunu ifade etmektedir.¹³

Aynî'nin bu şerhindeki yöntemi şu şekildedir:

-Yazma nüshada hadisi kırmızı mürekkeple, daha sonra yer verdiği şerhini de siyah mürekkeple yazmıştır. *Sahih* müelliflerinden Buhârî ve Muslim'in (ashâbu's-sihâh), sunen müelliflerinin (ashâbu's-Sunen) tahrirlerini, derecesini açıklayarak zikretmiş, sahâbî râvînin tercümesine ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. Sahâbî'nin ismi, nesebi, islâma girişi, hicreti, Resûlullah'la birlikte katıldığı savaşlar, rivâyet ettiği hadis sayısı, bunlardan Buhârî ve Muslim'in ittifakla rivâyet ettikleri hadis sayısı ve ayrı ayrı rivâyet ettikleri hadis sayısı, rivâyet aldığı kimseler, kendisinden rivâyette bulunan kimseler hakkında bilgi vermekte son olarak vefat tarihini zikretmektedir.¹⁴

-Sahâbî hakkında verdiği bilgidan sonra hadise verdiği manayı destekleyecek diğer rivâyetlerle birlikte hadisi uzun uzun şerhetmektedir. Şerhettiği metnin kelimelerini veya cümlelerini 'قوله' şeklinde almakta ve şerhetmeye başlamaktadır. Kelimelerin manaları, iştikakı hakkında bilgi vermekte, hadisteki rivâyet farklılıklarını açıklamakta son olarak hadisten istinbât ettiği fayda ve işaretleri "Bu hadisten şu sonuçları/faydaları çıkarabiliriz" (و استفيد من هذا الحديث فوائد) şeklinde bir ifade kullanarak maddeler halinde yer vermektedir.¹⁵ Ancak bazı hadislerde bunu ihmal ettiği görülmektedir.

Aynî'nin bu eseri tartışmalı fikhî meseleleri konusunda delillerini ve tercihlerini ortaya koyabileceği türden bir eser değildir. Her hadis için olmasa da eserin genelinde takip ettiği yöntem bir araya getirildiğinde zengin bir şerh görünümü arz edebilir. Bu noktada

¹³ Bedruddin el-Aynî, *el-Alemu'l-Heyyib*, 34.

¹⁴ Sâlih Yûsuf Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 179.

¹⁵ Bedruddin el-Aynî, *el-Alemu'l-Heyyib*, 116, 127, 163, 202.

yanılığa düşmemek gerekir.¹⁶ Öte yandan eserde kaynaklar zikredilmeksizin geniş alıntılarının bulunması bir nevi bir derleme çalışması görünümü arz etmektedir. İsimlerini tasrih etmeksizin uzun alıntılarda bulunmuştur. Örneğin hemen eserin birinci hadisinin şerhinde zikrin hikmetlerine 70 maddede yer verilmiştir ki bu kısım eserin 600 sayfalık matbu halinde 20 sayfaya tekabül etmektedir.¹⁷ Ancak araştırdığımızda Aynî'nin bu kısmı İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *el-Vâbilu's-Sayyib ve Refi'l-Kelimi't-Tayyib* isimli eserinden neredeyse olduğu gibi alıntıladığı anlaşılmaktadır.

Elbette Aynî'nin birazdan ele alacağımız daha olgun şerhlerinde de alıntılar yer almaktadır. Bu noktada İbn Hacer el-Askalânî'nin kendisini yönelttiği intihal suçlamaları meşhurdur.¹⁸ Bizim burada üzerinde durmak ve vurgulamak istediğimiz husus şerhleri değerlendiren hataya düşmemek, hatta yazıldıkları zamanı dikkate almaktır. Nitekim bu noktada günümüzle bir mukayesede bulunacak olursak lisans, yüksek lisans, doktora tezleri arasında ortaya çıkan genel anlamda nitelik farkına atıfta bulunabiliriz.¹⁹

Aynî'nin bu ilk şerhi ile ilgili Sâlih Yusuf Ma'tûk'un şu değerlendirmesi oldukça yerindedir:

“Aynî hadis şerhine/yorumculuğuna bir zikir ve dua kitabı olan İbn Teymiyye'nin el-Kelimu't-Tayyib'i ile başlamış ve hadis kitaplarının en sahihi olan Buhârî'nin Sahîh'ine yazdığı şerhle bitirmiştir. Bu iki eser arasındaki fark öğrenciliğinin başında bulunan birisiyle hocalık

db | 429

¹⁶ Nitekim Aynî'nin bu eserinde takip ettiği şerh metodu hadis usûlü bakımından ve metin muhteva bakımından şerh metodu açısından incelendiğinde 20'ye yakın başlık çıkarılabilmektedir. Bu başlıklar aşağı yukarı Aynî'nin *el-Umda*'sinde yer alan ve hadis şerhlerinde bizzat kendisinin kullandığı başlıklarla örtüşmektedir. Bu durum iki eserin aynı derecede olduğu anlamına gelmemektedir. Muhammed Halit Kaya, *Bedreddin el-Aynî'nin el-Alemü'l-Heyyib fi Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib Adlı Eseri Üzerine İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 86-98.

¹⁷ Bedruddin el-Aynî, *el-Alemü'l-Heyyib*, 54-72.

¹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *İntikâdu'l-İtrâd* isimli eserini Aynî'nin kendisine yönelttiği tenkitlere verdiği cevap vermek üzere kaleme almış, Aynî'nin Buhârî şerhini kendisinden intihal ettiğini göstermeye çalışmıştır. *İntikâdu'l-İtrâd fi Red ale'l-Aynî fi Şerhi'l-Buhârî*, (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, ts.). Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Talat Sakallı, İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhârî Şerhlerindeki Tezâhürü II", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990), 292-298.

¹⁹ Pek çok araştırmacının önce hazırladığı çalışmalarını aradan belirli bir zaman geçtikten sonra yeniden incelediğinde “şu anda olsa daha farklı yazardım”, ya da “daha farklı bir metot izlerdim”, “çok cesur davranmışım” ya da benzeri ifadelerle değerlendirdiklerine çok defa şahit olmaktadır.

makamının sonunda bulunan kişi arasındaki fark kadardır. Bu da iki telif arasına geçen uzun zamanla ilgili bir durumdur.”²⁰

Ma’tûk’un devamındaki değerlendirmeleri de konumuz açısından oldukça önemlidir:

“Aynî’nin telif ettiği her kitabın daha önce telif ettiği kitaplarına göre daha olgun ve daha ilmî olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Aynî’nin telifleri esnasında ilimdeki kademeli gelişimi bunun delillerinden birisidir.”²¹

2.2. Şerhu Suneni Ebî Dâvud²²:

Bedruddin el-Aynî’nin hadis yorumculuğuna dair eserlerinden ikincisi meşhur hadis âlimlerinden Ebû Davûd’un (ö. 275/889) *Sunen*’ine yazmış olduğu şerhtir. Aynî, bu şerhini *Umdetu’l-Kârî*’den önce yazmıştır. *Umdetu’l-Kârî*’nin mukaddimesinde *Sunen*’e bir şerh yazdığını ancak onu tamamlayamadığını belirtmiştir.²³ Eser eksik haliyle neşredilmiştir.

Eser Mısır Milli Kütüphanesinde yazma halinde, müellif hattı nüsha (nr. 286)’da bu nüshadan kopya edilen bir yazma ise (nr. 19697)’de kayıtlı bulunmaktadır.²⁴ Yazması iki cilt halinde bulunan eserin birinci cildini 805 yılında yazmaya başlamış ve iki ayda tamamlamıştır. Birinci cildin baş tarafı eksiktir. İkinci cildin de sonunda eksiklikler vardır. Bu yüzden eserin ne zaman tamamlandığı öğrenilememektedir. Bazı çalışmalarda bu eser Aynî’nin üçüncü eseri olarak zikredilmektedir. *Umdetu’l-Kârî*’nin mukaddimesinde önce *Nuhabu’l-Efkâr*’ı daha sonra *Şerhu Sunen*’i *Ebî Dâvud*’u zikret-

²⁰ Sâlih Yûsuf Ma’tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi’l-Hadîs*, 175.

²¹ Sâlih Yûsuf Ma’tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi’l-Hadîs*, 175.

²² Eser, Ebu’l-Munzir Hâlid b. İbrâhim el-Misrî tarafından tahkik edilerek, Mektebetu’r-Ruşd yayınları arasında 1999 yılında basılmıştır. Muhakkik, eserin birinci cildinin ilk 50 sayfasında Aynî’nin hayatı hakkında genel bazı bilgiler verilmiş, Ebû Dâvud’un hayatı, *Sunen*’i, bu eserde gözettiği şartlar ve bu esere yapılan şerhler üzerinde durmuştur. 7 cilt halinde basılan bu baskının son cildini fihristler oluşturmaktadır. Muhakkik müellif hattı nüshayı esas almış, diğer nüshadan da istifade etmiş, Şerh’in metni olan *Sunen* ile şerhte verilen metin arasındaki farklılıkları da tespit ederek dipnotlarda göstermiştir. Ebu’l-Munzir Hâlid İbrâhim el-Misrî, “Mukaddime”, *Şerhu Suneni Ebî Dâvud*, 47-48.

²³ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu’l-Kârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001), 1/266-267.

²⁴ Abdullah Muhammed Habeşî, *Câmiu’ş-Şurûhi ve’l-Havâşî* (b.y.: el-Mu’cemu’s-Sakafî, 2004), 2/1054.

mesi²⁵ burada dayanak teşkil etmiş durumdadır. Ancak eserin birini cildinin bitiş tarihi *Nuhabu'l-Efkâr*'dan öncedir. Diğer ciltlerle birlikte eş zamanlı bu şerhi de yürüttüğü düşünülebilir. Henüz *Umde*'yi yazdığı zaman eseri tamamlamadığı için belki de tamamlanacağı düşüncesiyle sonra zikretmiş olma ihtimali bulunmaktadır.

Bu eser, Aynî'nin ikinci şerhettiği hadis kitabıdır. Bu şerhinde hadis ilmine olan vukûfiyeti ilk telif etmiş olduğu *Kelimu't-Tayyib* şerhinden çok daha fazla kendisini hissettirmektedir. *Kelimu't-Tayyib*'i hadis dirâsetinin başlarında şerhetmiştir. Bu eseri ise Kahire'ye geldikten sonra, burada büyük hadis hocalarından aldığı derslerden sonra telif etmiştir ki bunun etkisi eserde açık bir şekilde görünmektedir.²⁶ Konuyla ilgili Sâlih Yûsuf Ma'tûk'un tespitleri oldukça önemlidir:

“el-Alemu'l-Heyyib'in aksine bu şerhte hadis alanına (es-sinâatu'l-hadîsiyye) vukufiyet oldukça belirgindir. Çünkü Aynî el-Kelimu't-Tayyib'i şerhettiğinde hadis eğitiminin başlangıç aşamasındaydı. Kahire'ye gelmeden önce hadis ve hadis ilimlerine dair eğitim görmemişti. İşte bu yüzden el-Kelimu't-Tayyib şerhine hadis sanatı yansımamıştır. Ancak Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd'un telifi (ne başladığı) 805 tarihinden önce Kahire'nin büyük hocalarından hadis ve hadis ilimlerine dair dersler almıştır. Bunun da etkisi şerhte çok açık bir şekilde görünmektedir”²⁷

db | 431

Aynî'nin bu şerhi *Sunen*'in “Kitâbu'z-zekât” bölümünün sonuna kadardır. “Kitâbu't-tahâret”, “kitâbu's-salât”, “Kitâbu'l-cenâiz” ve “kitâbu'z-zekât” bölümleri şerhedilmiştir. “Kitâbu't-Tahâret”in ilk dört babı da eksiktir. Şerhte toplam 1818 hadis yer almaktadır.²⁸ Aynî, genellikle eserlerinin mukaddime bölümlerinde eserini niçin telif ettiğine dair açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak bu eserin baş tarafı eksik olduğu için bu konuda bir bilgi edinememekteyiz.

Aynî'nin şerhte izlediği yöntem hakkına biraz bilgi vermek gerekirse;

²⁵ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/20.

²⁶ Sâlih Yûsuf Ma'tuk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, 185.

²⁷ Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, 185.

²⁸ Aynî, *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, 6/456.

- Aynî eserinde, *Sunen* metnini musannifi işaret eden (ص) harfiyle, kendi şerhini ise şârihe ya da şerhe işaret eden (ش) harfi ile göstererek vermiştir.

- Kitap ve bâb başlıklarını (ebvâbu'l-kitâb) bazen bir cümleyle²⁹ bazen bir paragrafla açıklamıştır.³⁰

- Daha sonra hadisin râvilerinin tercüme-i hallerine dair sırasıyla bilgiler vermiştir. Şerhte râvilere dair verilen bilgiler, hadislerin metinlerine dair yorumlara nispetle daha fazla yer tutmaktadır. Ravinin ismi, nesebi, hadis aldığı hocaları, kendisinden hadis alanlar hakkında bilgi vermiş, kendisinden rivâyette bulunan *Sunen* ashâbını, hadis imamlarını belirtmiş, cerh ve ta'dil mertebelerini açıklamış, sâhabî râviyi açıklarken rivâyet ettiği hadis sayısını zikretmiş, Buhârî ve Muslim'in ittifakla naklettikleri ve ayrı ayrı naklettikleri hadis sayısını belirtmiştir. Râvilerin tespit edebildiklerinin doğum ve ölüm tarihlerini de vermiştir.

432 | db

- Daha sonra hadis lafızların şerhine geçmiştir. Hadis metnini (قوله) şeklinde parçalar halinde bazen kelime kelime bazen de cümle cümle olarak şerhetmiştir.

- Şerhi esnasında kendi görüşünü destekleyen diğer rivâyetlerle istidlalde bulunmuştur.

- Hadis lafızları ve râvî isimlerinin okunuşlarını harflerle göstermiştir.

- Hadisin şerhinin sonunda hadisi Ebû Dâvûd'un dışında tahrir edenleri de zikretmiştir.

- Şerî hükümlerle ilgili hadislerin üzerinde genişçe durmuştur. Bu hadisleri açıklarken itirazlar yöneltmiş, kendi mezhebi olan Hanefî mezhebinin görüşlerini destekleyecek şekilde cevaplar vermiştir. Ahkâm hadislerinin yorumlarken şerhin genelinde bu şekilde hareket etmiştir.³¹

- Ebû Dâvûd'un *Sunen*'inde ilk dört bâb olan "Kitâbu'z-Zekât"ın sonuna kadar olan hadislerin sayısı 1700'dür. 15. bâb kitâbu'l-

²⁹ Aynî, *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, 1/90.

³⁰ Aynî, *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, 1/80.

³¹ Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, 184-185.

cenâiz'de yer alan hadis sayısı ise (3089-3241) 153'tür.³² Aynî'nin eserine aldığı bölümler, *Sunen*'de 1853 hadise karşılık gelmektedir. Aynî'nin şerhinde ise toplam 1818 hadis yer almaktadır. Aynî'nin şerhinde "taharet" bölümünün ilk dört bâbı hiç yer almamaktadır. İlk dört bölümdeki hadis sayısı 11'dir. Bunu ilave ettiğimizde hadis sayısı toplam 1829 olmaktadır. Bununla birlikte Aynî'nin şerhinde toplam 35 hadisin eksik olduğu görülmektedir.

-Şerhle *Sunen*'in metinlerinin bölümleri arasında da farklılıklar vardır. *Sunen*'de "taharet" bölümünde 143 bâb, 390 hadis, Aynî'nin şerhinde ise, ilk dört bâb eksik, 131 bâb yer almaktadır. Hadis sayısı ise 374 tanedir. "Salât" bölümünde *Sunen*'de 327 bâb, (391-1400. hadisler), Aynî Şerhinde ise 353 bâb (375-1526. Hadisler), "Cenâiz" bölümünde *Sunen*'de, 84 bâb (3089-3241.hadisler), Aynî Şerhinde ise 79 bâb, (1527-1675. hadisler), "Zekât" bölümünde ise *Sunen*'de, 46 bâb, (1556-1700. hadisler), Aynî Şerhinde ise 44 bâb (1676-1818. hadisler) yer almaktadır.

Aynî, şerhinde dile dair açıklamalara da yer vermektedir. Hatta bâb başlıklarının tercümesinde de zaman zaman geniş açıklamalar da bulunmaktadır. Örneğin 'كيف التكشف عند الحجة' şeklinde yer alan bâb başlığını açıklarken 'كيف' nin i'rabı üzerinde genişçe durmuştur.³³

Aynî'nin bu eseri *Umdetu'l-Kârî* kadar sistemli olmasa da hadislerden hükümler çıkarılması ve bunların işlenmesi açısından önemlidir. Hadis-fıkıh merkezli bu eser eserinde müellif fıkıhçılığını kullanmış, Hanefî mezhebinin görüşlerini delillendirmeye ve savunmaya çalışmıştır. Çoğu zaman Hanefilere yapılan tenkitleri kabul etmemiş ve bunlara cevaplar vermiştir. Nitekim eserde diğer mezheplerin bazı konularda hadislerle yaptığı delillendirmeleri reddetmiştir.³⁴ Fıkıh usûlü ile ilgili bazı açıklamalara yer verdiği görülse de Aynî'nin bu şerhi *el-Binâye* ve *Umdetu'l-Kârî*'ye göre zayıf kalmaktadır.³⁵

³² Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Suneni Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Kara Belli (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009).

³³ Aynî, *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, 1/63.

³⁴ Aynî, *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd*, 1/151, IV/459, VI/151, 278, 279.

³⁵ Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkıh Buluşturan Bir Memlûk Hanefî Fakihî Bedruddîn Aynî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 33-34.

2.3. *Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr:*

Aynî, hadislerle ilgili üç eserini hicri üçüncü asırda yaşayan büyük Hanefî âlimi İmam Tahâvî'nin (ö. 321/933) ihtilâflı hadisleri (muhtelifu'l-hadis) ele aldığı *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* isimli eseri üzerine telif etmiştir. Tahâvî'ye olan ilgisini Müeyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığını üstlenir üstlenmez göstermiş olan Aynî, orada bu eseri okutmaya başlamış, hatta diğer hadis kitaplarında olduğu gibi bu kitaba da özel bir kürsü tahsis etmiştir.³⁶ Aynî, bu esere önce hacimli şerh yazmış, daha sonra bu eseri ihtisar etmiş ve bu ihtisâra giriş mahiyetinde cerh ve ta'dil ilminin kapsamında eserin ricâline yönelik *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr* isimli bir eser kaleme almıştır.

Fıkhî hükümler konusunda âlimlerin ihtilâfına sebep olan müteâriz hadisleri fıkıh bâblarına göre ele alan *Şerhu Me'âni'l-Âsâr* isimli eserin şerhidir. Hanefîlerin oldukça önem verdiği bu eserde Tahâvî, her konunun başında önce muhaliflerinin fikir ve düşüncelerine kaynaklık eden hadislere yer vermiş daha sonra tabi olduğu hadisleri sıralamıştır. Aynî de bu esere 11 ciltlik bir şerh yazmış ve bunu 810 yılında tamamlamıştır.³⁷ Eserin *el-Alemu'l-Heyyib*'ten ve birinci cildini göz önünde bulunduracak olursak Ebû Dâvûd Şerhin-den sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır.

Aynî, şerhin mukaddimesinde şerhettiği eser ve Tahâvî hakkında bazı bilgiler verdikten sonra, sünnet, hadis, resul-nebi ve bu ikisi arasındaki fark, Hz. Peygamber'e salât'ın manası üzerinde durmuştur.

Daha sonra bâbların şerhine geçmiş, bâb tercümelerini ve bâb tercümeleri ile hadisler arasındaki münasebeti açıklamış, Tahâvî'nin metnini "قال أحمد رحمه الله... و يذكر الحديث" diyerek almış, kendi şerhine ise "قال محمود عفى الله عنه..." diyerek yer vermiştir.

Hadisleri şerh ederken genellikle şu sırayı takip etmiştir: Hadisin ricâli, hadisi tahrir edenler, sıhhat ve zayıflık bakımından hadi-

³⁶ Mehmet Görmez, "Bedruddin Aynî ve Fıkhu'l-Hadîs", *Antepli Meşhur Âlim ve İdareci Bedruddin Aynî* (Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Yayınları, 2001), 135.

³⁷ Mısır Milli Kütüphanesinde altı cilt halinde müellif hattı nüsha (nr. 492)'de kayıtlıdır. Bu eksik bir nüshadır. Diğer bir nüshası ise beş cilt halinde Topkapı Sarayında (nr.29888)'de kayıtlıdır. Henüz tahkik edilip neşredilmeyen bu eserin tahkikiyle ilgili yapılan çalışmalar için bk. Ferhat Gökçe, "Bedruddin el-Aynî'nin (762/1360-855/1451) Eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar", 122.

sin hükmü, hadisin lafızlarının manası, hadisin i'râbı, hadisten istinbât edilen hükümler. Hadisleri bunlardan üçünü bazen dördünü gözeterek şerhetmiştir.

İsimler ve lafızların okunuşunu göstermiş, râvi ismi ikinci bir defa geçtiğinde önce geçtiğini belirtmiş, hadisi Kütüb-i sitte ve Dârekutnî, Beyhâkî, Taberânî Ahmed b. Hanbel'in eserleri, Muvatta, İbn Ebi Şeybe ve *Abdurrezzâk'ın Musannef'i* gibi diğer hadis kaynaklarıyla tahrir etmiştir.

Bir bâb'ta Tahâvî'nin zikretmediği hadisleri 'و في الباب' diyerek nakletmiştir. Ahkâm hadisleri üzerinde genişçe durmuş, Dört mezhep imamının görüşlerini açıklamış, sahâbe, tâbiûn ve diğer fakihlerin görüşlerini delilleriyle zikretmiş, bunlara cevaplar vermiş ve temel fıkıh ve hadis kitaplarından nakillerde bulunarak Ebû Hanîfe'nin mezhebini takrir etmiştir. Sened ve metindeki müşkilleri giderme konusunda çoğu zaman 'şu söylenirse biz de şöyle deriz' şeklinde bir yol takip etmiştir. Tahâvî'nin 'وقال وقوم' ve 'ذهب آخرون' şeklinde naklettiği kimseleri şayet sahabe, tâbiûn ve mezhep imamlarından biriye tasrih etmiştir.³⁸

db | 435

2.4. *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr*³⁹:

Aynî, *Mebâni'l-Ahbâr'ı*, *Nuhâbi'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr* ismiyle ihtisar etmiştir. Ancak *Nuhâbi'l-Efkâr* ihtisar olmasına rağmen oldukça uzun bir eserdir. Eserin aslı yazma olarak 11 cilt, ihtisarı ise 8 cilttir. Aynî bu eserin birinci cildini 808 yılında, son cildini ise *Mebâni'l-Ahbâr'dan* dokuz yıl sonra 819 yılında tamamlamıştır.⁴⁰

Eserin yazması müellifin kendi el yazısıyla eksiksiz bir şekilde 8 cilt halinde Mısır Milli Kütüphanesinde (nr. 526)'da kayıtlıdır.

³⁸ Ma'tûk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, 195.

³⁹ *Nuhabu'l-Efkâr* Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm tarafından tahkik edilerek 20 cilt halinde yayımlanmıştır. Eserin son cildi, tahkikteki yanlışların düzeltilmesine ayrılmıştır. Muhakkik eserin tahkikinde yukarıda zikrettiğimiz nüshaya ilaveten eserin aslı olan *Mebâni'l-Ahbâr'ın* el yazmalarına müracaat etmiştir. Bu tahkik çalışmasının dışında çeşitli üniversitelerde eserin tahkikiyle ilgili birçok yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır. Bk. Ferhat Gökçe, "Bedruddîn el-Aynî'nin (762/1360-855/1451) Eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar", 122-123.

⁴⁰ Bedruddîn el-Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Katar: Vizâretu'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008), 16/573.

Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr*'da hadisleri şerh ederken yukarıda yer verdiğimiz *Mebâni'l-Ahbâr*'la aynı metodu takip etmiştir. Bu eserin de farklı olarak 'ص' harfiyle metnin aslını, 'ش' harfiyle de şerhi simgelemiştir.⁴¹

Aynî bu eserinde işlediği konunun bir önceki konuyla münasebeti hakkında bilgi vermekte, hadislerin tahririni yapmakta, râvîleri hakkında bilgiler vermekte ve hadisin temel hadis kaynaklarındaki yerini tespit etmektedir. Hadisin sıhhat ve zayıflığı hakkında verilen hükümlerden de bahseden Aynî, metindeki garip lafızları şerh etmekte, cümle ve kelimelerin i'râbını yapmaktadır. Konu hakkında Tahâvî'nin zikretmediği hadislerle de zaman zaman yer vermekte bunları "ما فات" diyerek nakletmektedir.

Aynî eserde sahâbe, tâbiûn ve diğer fakihlerin görüşlerine yer vermekte, çoğunlukla müteâzır görüşleri ve delillerini mukayeseli olarak işlemektedir. Aynî bu eserde farklı görüşleri tartışmakta genellikle Hanefî mezhebini desteklemektedir. Bu konuda zaman zaman zorlama yorumlarda bulunduğu da görülmektedir.⁴²

Aynî bu eserde hadislerden çıkarılan faideleri de belli başlıklar altında vermeye gayret etmiştir. *Binâye* ve *Umdetul-Kârî*'de olduğu gibi yeri geldikçe fıkıh usulü ile ilgili açıklamalar yapmakta ve Hanefîlerin görüşlerini fıkıh usulü ile temellendirmeye çalışmaktadır.⁴³

2.5. *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*:

Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr*'ı tamamladıktan hemen bir yıl sonra 820 yılında en çok zaman ayırdığı şerhinin telifine girişmiştir. Bedruddin Aynî'nin hadis ilminde en önemli ve en çok şöhret bulan eseri hadis musannefâtının en önemli tasnifi olarak görülen Buhârî'nin (ö. 256/869) *Sahîh*'ine yazmış olduğu *Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* isimli hadis şerhidir. Her ne kadar bu eser bir eser üzerine binâ edilmiş olmaları hasebiyle diğer tüm şerhler gibi orijinal bir telif eser olarak değerlendirilmese de, ya da Buhârî'ye yazı-

⁴¹ Bedruddîn el-Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr*, 29-30.

⁴² Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkıh Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî*, 33-34.

⁴³ Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkıh Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî*, 32; Bedruddîn el-Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr*, 1/41, 228, 279, 280, 7/67.

lan 75 şerhten sadece bir tanesi olsa da *Umdetu'l-Kârî*, sıradan bir eser değildir. İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî'si* için söylenen 'bundan başka bir eseri olmasa da bu eser onun büyüklüğünü göstermek için yeterlidir' sözü aynı şekilde Aynî'nin *Umde'si* için de geçerlidir. Bu iki eser için söylenen ve darb-ı mesel haline gelen "*Buhârî'yi anlamak ümmet üzerine bir borçtu. Bu borcu İbn Hacer ve Bedruddin Aynî ödemişlerdir*"⁴⁴ ifadesi de *Umdetu'l-Kârî*'nin yerini ifade etmesi bakımından önemlidir.

Aynî'nin bu şerhinin İstanbul 1309 ve Kahire 1308 baskıları 9 cilt, 1984 yeni Kahire baskısı ise 25 cilt olup, Buhârî üzerine yazılan şerhler arasında en hacimli olanlarındandır.⁴⁵

Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî*'de hadisleri çağdaşlarına göre biraz daha aklı bir metotla yorumlamıştır. Fakat bu onun nakli hiç göz önüne almadığı manasına gelmemelidir. Aynî bu iki asıl unsuru eserinde dengelemeye çalışmıştır.⁴⁶ Bu yüzden onun biyografisini yazanlar Aynî'nin hem aklı hem de naklî yönden geniş bir birikime sahip olduğunu bu ikisini birleştirdiğini söylemişlerdir.

Umdetu'l-Kârî'nin Mukaddimesi ve Aynî'nin hadisleri şerh ederken açtığı başlıklar oldukça önemlidir. Aynî esrine başlarken 'birinci fayda' şeklinde bir başlıkla başlar burada Buhârî'nin *Sahih*'inin esas ismini kaydederek, nasıl yazıldığını açıklar. Birinci fâidede *Sahih*'in değerini, ikinci ve üçüncü fâidede Hâkim en-Neysâbü'rî'nin *Sahihayn* hakkındaki görüşlerini, dördüncüde, Buhârî'deki hadis sayısını, beşinci fâidede, bütün bâbların bir fihristini ve kaçar hadis ihtiva ettiklerini nakleder. Altıncı fâidede Buhârî'nin râvilerini beş tabakaya ayırır ve bunların topluca değerlendirmesini yapar. Yedincide yine Buhârî'nin râvilerinden cerh edilenlerin cerh edilme sebeplerini açıklar. Sekizincide 'itibar, mütabaat ve şâhid' arasındaki farkları anlatır. Dokuzuncu fâidede *Sahihayn*'da zikri geçen mükerrer ve muhtelif olan isimleri alfabetik olarak sıralar. Bu isimlerin nisbe,

⁴⁴ Muhammed b Ca'fer el-Kettânî, *er-Risâletu'l-Mustatrafe* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993), 196.

⁴⁵ Yakın zamana kadar matbu eserler içerisinde Aynî'nin şerhini en hacimli Buhârî şerhi olarak tavsif etmekteydik. Ancak, Yusuf Efendizâde'nin 28 yılda telif ettiği uzun yıllar yazma halinde bildiğimiz nihayet 2021 yılında *Necâhu'l-Kârî li Sahihi'l-Buhârî* isimli 31 ciltlik şerhin basılmasıyla birlikte bu şerh matbu Buhârî şerhleri içerisinde en hacimli konumuna yükselmiş oldu. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye: 2021).

⁴⁶ Talat Sakallı, *Bedruddin Aynî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 59.

künye ve diğer bab isimleriyle birlikte tespitini yapar. Nihayet onuncu fâidede Buhârî'nin ta'liklarına kısaca değinir.⁴⁷

Bu on faidenin akabinde “Mukaddime” başlığı altında hadis ilminin konusu, kaynakları ve meselelerinin neler olduğunu açıklar. Hadis ilminde Arapçanın ehemmiyetine değinir. Hz. Peygamber'in fiillerinden kastın ne olduğunu açıklar. Daha sonra ilk hadisin şerhine geçer ve bu hadise mahsus olmak üzere 30 başlık kullanarak hadisi şerhetmeye başlar. Bu otuz başlıktan bazıları sadece ilk hadise mahsustur. Bu başlıkları 8 kısımda toplamak mümkündür.

Birincisi, Buhârî'nin kullandığı tercüme (bab başlığı) ve bâbların başında yer verdiği âyet ile ilgili bâb başlıklarına dairdir.

İkincisi, hadisin isnadı, rivâyeti ve râvîlerle ilgilidir.

Üçüncüsü hadisin kaynak ve metin açısından değerlendirildiği başlıklardır.

438 | db Dördüncüsü hadisin filolojik ve semantik açıdan Arap dili ve edebiyatı yönünden (dil, gramer, meânî, beyân ve bedî) değerlendirilmesinin yapıldığı başlıklardır.

Beşincisi, hadisle ilgili akla gelebilecek bazı sorular ve hadisle ilgili belirtilmesi gereken faydalı bilgilere tahsis ettiği başlıklar,

Altıncısı, hadisin vürûd sebebi,

Yedincisi, hadisin maksat ve hikmeti,

Sekizincisi ise hadisten çıkarılan hükümlerle ilgili başlıklardır.⁴⁸

Aynî, *Umdetu'l-Kârî*'yi 26 senede, yaklaşık on senelik bir mesâî harcayarak 91 yıllık ömrünün en olgun çağında, güç şartlar ve ağır meşguliyetler altında, kendi ifadesiyle gece sabahlara kadar çalışarak yazmıştır.⁴⁹ Aynî, *Umde*'den önce bazı hadis eserlerini şerh ederek bir tecrübe kazanmıştır. Nitekim hadise dair ilk yazdığı şerh olan *Kelimu't-Tayyib* şerhi ile *Umdetu'l-Kârî* şerhi arasındaki fark, ilme yeni başlayan bir talebe ile hocalık mertebesinin sonunda bu-

⁴⁷ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/20.

⁴⁸ Mehmet Görmez, “Bedruddin Aynî ve Fıkhul-Hadîs”, 136-139; Talat Sakallı, *Hadis Tartışmaları: İbn Hacer-Bedruddîn Aynî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 35-39.

⁴⁹ Talat Sakallı, “Aynî Gözüyle Buhârî”, *Büyük Türk-İslam Bilgini Buhârî (811-869) Uluslararası Sempozyumu*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1987), 135.

lunan kimse arasındaki fark kadardır.⁵⁰ Bu iki eser arasında *Umde*'nin ilk cildini göz önünde bulundurursak 24 yıllık, eserin bitişini göz önüne alırsak 50 yıllık bir zaman farkı vardır. Aynî bu iki eser arasında *Sunen-i Ebû Dâvûd Şerhi* ile *Me'âni'l-Ahbâr*'a bir şerh yazmış daha sonra bu şerhi özetlediği bir ihtisar çalışmasında bulunmuştur. Bu anlamda *Umde*, Aynî'nin hadis şerhçiliğinin zirvesini temsil etmektedir.

3. Aynî'nin Hadis Şerhlerinin Bireysel İlmî Gelişimi Açısından Değerlendirilmesi:

Bedruddîn el-Aynî, genç yaşlarda başladığı telif faaliyetlerine Mısır'a yerleşmesinden sonra hadis şerhlerini de eklemiş, ilk hadis şerhini 35 yaşında tamamlamış daha sonra neredeyse ömrünün sonlarına kadar telifle uğraşmış, son hadis şerhi olan *Umdetu'l-Kârî*'yi 85 yaşında tamamlamıştır. 50 yıl başka bir ifadeyle çeyrek asır bir zaman diliminde hadisleri yorumlama daima gündeminde olmuştur. Hadisleri ilk yorumladığı dönemler ile son eseri olan *Umdetu'l-Kârî*'de yorumculuğun hep aynı seviyede yürütüldüğünü söyleyemeyiz. Bunun en temel sebebi ilmî birikiminin giderek artmasıdır. Aynî, farklı hocalardan dersler alarak, yıllarca Hanefî literatürünün önemli eserlerinden birisi olan Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*'ına şerhler yazıp ders ortamlarında bunları yıllarca okuttukça⁵¹, içerisindeki hadisleri açıklayıp yorumladıkça daha genel anlamda ifade edecek olursak ilmî olarak geliştikçe, Kâhire'nin ilmî ve kültürel atmosferini teneffüs ettikçe yorumculukta daha da gelişmiş, bu gelişimi hadis tarihinin en önemli şerhlerinden birisi olarak sayılan Buhârî şerhinin hem metoduna hem de yorumlarına yansıtmıştır.

Aynî'nin hadis yorumculuğunda bireysel ilmî gelişimi bizzat bir etken olmakla birlikte bu gelişime etki eden faktörlerden de söz edilmeli, hatta onun ilmî gelişimi bu faktörlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu anlamda ilk olarak yaşadığı dönemin ilmî kültürel birikiminin ulaştığı seviye dikkate alınmalıdır. Bir âlimi, düşünürü öncelikle yaşadığı dönemin genel ilmî şartları etkiler. Bu açıdan değerlendirdiğimizde hadis tarihinin her bir döneminin kendisine

⁵⁰ Ma'tuk, *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*, 175.

⁵¹ Aynî, 819 Yılında açılan el-Müeyyediyye Medresesine ilk açıldığında hadis müderrisi olarak atanmış vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür. Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali: İslami Eğitimin Sosyal Tarihi*, çev. İsmail Eriş (Klasik: İstanbul, 2009), 121.

ait hususiyetleri olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekir.⁵² “Yazın”ın genel karakterini, yöntemini, üslûbunu belirleyen faktör öncelikle yazarın yaşadığı dönemin ilim bakımından ulaştığı seviyedir. Hicrî ilk asır ile üçüncü asrın “kitâbet” ve ilim meseleleriyle 5. asrın, 9. ve 10. asrın “kitâbet” ya da tasnif gereksinimleri, bu tasnifin içeriği aynı değildir. Hicrî ilk iki asır bir oluşum dönemidir ve bu dönemin telifat ve tasnifatı kendi döneminin ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir.⁵³ Daha sonra temel İslâm ilimlerinin tamamında olduğu gibi hadis ilminde de yaşanan gelişim altın çağ olarak kabul edilen bir dönemi beraberinde getirmiştir. Alanın temel eserleri oluşturulduktan sonra bu eserlerden derleme ve bu eserler üzerine yoğunlaşarak çalışmaların yapıldığı “şerh” ya da “açılım” dönemi olarak isimlendirebileceğimiz yeni bir döneme geçilmiştir.⁵⁴ Hicrî altıncı ve yedinci asırlarda derlemelerle birlikte şerhler hadis literatürünün ve hadis çalışmalarının ana teması iken hicrî sekizinci asırdan itibaren şerh daha hâkim bir konuma yükselmiş ve hicrî dokuzuncu asırda en mükemmel örneklerini vermiştir.⁵⁵ Bu süreç asırlar süren bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bedruddîn el-Aynî özelinde ve ele aldığımız konu bağlamında meseleyi değerlendirecek olursak, Aynî’yi şerhe yönlendiren en temel husus yaşadığı dönemin şerh ağırlıklı tasnif örneklerinin verildiği, zengin içerikli şerhlerin yazıldığı bir dönem olmasıdır. Hicrî 5. ve 6. asırlarda da şerh örnekleri vardır. Ancak Aynî’nin de yaşadığı dönem şerhlerin dikkat çeken yönü uzun yıllar hatta asırların getirdiği bir birikime kavuşması bu birikimin de ürünler vermiş olmasıdır. Aynî’nin Umde’sinin en dikkat çeken yönlerinden birisi olan hadisleri izah ederken kullandığı başlıkların birçoğu İbn Battal’ın hadis şerhinde kullandığı başlıklarla örtüşmektedir. Aynî, bunları gerek İbn Battal’dan gerek başka şarihlerden istifade ederek iktibas etmiş ve geliştirmiştir.⁵⁶ *Umdetu’l-Kârî*, yazarının aynı ilmî birikimiyle hicrî 5. âsırda kaleme alınmış olsa daha farklı bir eser karşımızda olacaktı.

⁵² Hadis tarihinin dönemleri ve temel hususiyetleri için bk. Mehmet Emin Özafşar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, *İslamiyat* 3/1 (2000), 49-53.

⁵³ Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991).

⁵⁴ Mehmet Emin Özafşar, “Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik”, 51; Mehmet Sait Toprak, *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî’nin Nisâbu’l-Ahbâr’ı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 2-3.

⁵⁵ Ferhat Gökçe, “Memlükler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, 443-444.

⁵⁶ Ferhat Gökçe, “Sahîh-i Buhârî’nin Meşhur Şerhleri ve Özellikleri”, *İslâm İlim Geleneğinde İmam Buhârî Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 223, 244.

Hicrî 9. Asır hadis tarihinin şerh dönemlerinin zirvesi olarak sayılan bir dönemdir. Hadis tarihinde şerhlerin en olgunları bu dönemde verilmiştir. Bu asırda hadis şerhlerindeki en belirgin hususiyetlerden birisi hadis yorumcularının hadisleri kendi mezheplerinin görüşlerini teyit istikametinde yorumlamalarıdır. Bu dönemde yorumcular mezheplerinden bağımsız sadece hadislerden yola çıkarak bir fikhî yorumda bulunma değil, daha çok hadisleri bağlı oldukları mezheplerin görüşleri istikametinde yorumlama gayesinde olmuşlardır. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî* ile Şafî mezhebini destekleyici yorumlarda bulunurken, Aynî de kendi mezhebi olan Hanefî mezhebini hadislerle desteklemekte, hadislerin fikhını mezhebinin fikhı ekseninde yorumlamaktadır.⁵⁷ Bu husus bütünüyle o dönem şerhlerin tamamında görülen artık yerleşmiş bir yöntem haline gelmişti.

Burada elbette Aynî'nin görüşlerinin tamamını mezhebine uygun olduğunu kastetmiyoruz. Nitekim zaman zaman mezhebine muhâlif davrandığı yerler olmuştur. Özellikle Kahire'ye yerleştikten sonra ya da Kahire'de hayatının ilerleyen yıllarında diğer mezheplere daha toleranslı bir dil kullandığı görülmektedir.⁵⁸

db | 441

Daha sonra ikinci olarak yaşadığı dönemin ilmî ve kültürel ortamının tesiri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bir eserin ya da konumuz özelinde yorumcuyu dolayısıyla da yorumculuğa tesir eden ikinci âmil, şârihin/yorumcunun yaşadığı dönemin ilmî ve kültürel ortamıdır. Hicrî 9. Yüzyıl ansiklopedik âlimlerin yetiştiği ve ansiklopedik mâhiyette uzun yılların emeği olan ürünlerin verildiği bir dönem olsa da bu durum o dönem İslâm dünyasının tüm bölge ya da beldeleri için geçerli değildir. Aynî'nin eserleri özelinde bağlayacak olursak dönemin Memlüklerinin iki önemli merkezinden (Kahire ve Dımaşk) birisi olan Kahire'nin ilmî ve kültürel ortamında üretilmişlerdir.

Bedruddîn el-Aynî'nin Mısır'a ilk geldiğinde Zâhiriyye Medresesinde sûfilerin arasında kalmıştır. Daha sonra Berkûkiyye Hankâh'ında hocası Sirâmî'den dersler almış, hocasının isteği ile bu hankâhta ilk müderrisliğini yapmıştır. Burada verdiği dersler hadis

⁵⁷ Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkı Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî*, 30.

⁵⁸ Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkı Buluşturan Bir Memlük Hanefî Fakih Bedruddîn Aynî*, 206-214.

dersleridir. Aynî'nin günümüze ulaşan hadis şerhleri genel karakteristiği itibariyle fikhî ağırlıklı şerhlerdir. İlk şerhinin *el-Kelîmu't-Tayyib* olarak belirlenmesinin muhtemelen ikamette bulunduğu bu Berkûkiyye hankâhı veya birlikte bulunduğu sûflerle bir ilgisi olmayıdır. Nitekim eserin mukaddimesinde bu eserin yazılması kendisine böyle bir ortamda teklif edildiği için kaleme alındığı belirtmiştir.⁵⁹

Umdetu'l-Kârî özelinde değerlendirecek olursak bu eser 9. Asır Kahire'sinin ilmî ve kültürel atmosferinin bir ürünüdür. *Umdetu'l-Kârî*'nin zengin şerhler⁶⁰ sınıfında yer alma sebeplerinden birisi yazıldığı ilmî ve kültürel ortamdır. Aynı dönemde üst düzey *Fethu'l-Bârî* gibi bir eserin de kaleme alınmış olması, mezheplerin hadislerle temellendirilmesi temayülünün şerhlere yansıtılması, zengin içerik üretimi için uygun ilmî ortamların bulunması gibi hususları bu bağlamda değerlendirmemiz gerekir.

Bedruddîn el-Aynî'nin ilk hadis şerhini 35 yaşında tamamladığı ilk hadis şerhinden son şerhi *Umdetu'l-Kârî*'ye kadar hazırladığı her bir şerh ve farklı alanlardaki eserler⁶¹ kendisini daha da geliştirmiş, Kahire'nin ilmî atmosferi onun hadis anlayışına etkide bulunmuştur. Nitekim henüz Kahire'ye gelmeden önce yazdığı eserlerde kullandığı hadislerin kaynaklarını gösterme gereği duymamışken, Kahire'de telif ettiği eserlerin tamamında buna dikkat ettiği görülmüştür. Kahire'ye gelmeden ve henüz 24 yaşındayken telif ettiği *el-Müstecma' Şerhu'l-Mecma'* isimli eserinde fikhî görüşlerin delilleri arasında zikredilen hadislerin kaynaklarına yer vermemektedir.⁶² Bu hem ilmî gelişimin hem de içerisinde bulunduğu ilmî ortamın Aynî üzerinde bir etkisi olarak değerlendirilebilir.

Klasik dönemlerde de günümüzde de ilmin seviyesini belirleyen en temel faktörlerden birisi kaynaklar, kütüphane imkânlarıdır. İslâm ilimler tarihinin en zengin eserlerinin verdiği bir dönem olarak kabul edilen Memlûkler dönemi ve bu dönemde özellikle hicrî dokuzuncu asırda Aynî ve İbn Hacer gibi âlimlerin çok büyük kü-

⁵⁹ Bedruddîn el-Aynî, *el-Alemu'l-Heyyib*, 32.

⁶⁰ Zişan Türkan, *Hadis Şerh Gelenegi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011).

⁶¹ Ferhat Gökçe, "Bedruddîn el-Aynî'nin (762/1360-855/1451) Eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar", 119-160.

⁶² Bekir Karadağ, *Hadisle Fıkhı Buluşturan Bir Memlûk Hanefti Fakih Bedruddîn Aynî*, 89. Aynî'nin ömrünün sonlarına doğru 848 yılında tamamlamış olduğu *Minhatu's-Sülûk* isimli eserde ise hadis kaynaklarının gösterimine bir ihtimam verdiği anlaşılmaktadır. Bedruddîn el-Aynî, *Minhatu's-Sülûk fî Şerhi Tuhfeti'l-Mülûk* (Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2007).

tüphanelerden istifade ettiklerine dair kayıtlarla karşılaşmaktayız. Aynî'nin ayrıca özel bir kütüphanesinin olduğunu ve bu kütüphane-sini Ezher Camii'nin yakınlarına yaptırdığı Mahmûdiye medresesine vakfettiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Aynî'nin bu kütüphanesi-nin bugün Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye'ye intikal ettiği belirtilmektedir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*'de 1000'e yakın kaynaktan istifade etmiştir. Aynî'nin ise yapılan bir araştırmada tespit edildiği kadarıyla *Umde-tu'l-Kârî*'de 300 civarında eserden istifade edildiği tespit edilmiş-tir.⁶³

Aynî'nin Sultanlara ve saraya yakınlığı aynı zamanda telif ede-ceği eserleri için geniş bir kaynak kataloğuna sahip olmasını da sağlamıştır. Eserlerinde erken dönem eserlerinden kabul edilen ve ilk Türkçe sözlük olan *Divanü Lügati't Türk*'e atıf yaptığını görüyo-ruz buradan anlaşılabileceği üzere bu kaynak eserlere Aynî'nin ulaşımı vardı. Bunun yanında imza eseri diyebileceğimiz *İkdü'l-Cümân* isim-li eserinde kadim mısır kütüphanelerinden de faydalandığını be-lirtmektedir.⁶⁴

Kaynaklarının zenginliği açısından değerlendirecek olursak, Aynî'nin *Umdetu'l-Kârî*'yi hazırlarken istifade edebileceği ilmî or-tamların, kitapların, kütüphanelerin gençlik orta yaşlarına nispetle çok daha fazla olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim bulunduğu devlet görevleri o dönem el-yazma kitaplarının büyük çoğunluğunu barın-dıran Mısır kütüphanelerinden istifade etme imkânını kolaylaştır-mış olmalıdır.

Kahire dönemin İslâm dünyasının âdeta ilim ve hadis meclisi-y-di. Kâhire dönemin ilmî meselelerinin müzakere edildiği tartışıldığı merkez konumundaydı. Bu ortam dönemin bütün telifâtının karak-teristiğine etkiye bulunmuştur. Kahire'de Memlûkler döneminde Mısır'da Kahire'de iki büyük mezhebin uzun yıllardır temsilcilerinin bulunması, mezhepler arasında reddiye geleneğinin oluşmasının şerhlerdeki tezahürlerini görebilmekteyiz.⁶⁵

⁶³ Talat Sakallı, *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*, 83-125.

⁶⁴ Ogün Elmas, "İslâm Dünyasının Unutulmuş Âlimleri: Aynî, Hayatı ve Eserleri" (Eri-şim 20 Kasım 2024).

⁶⁵ Mezheplerin muhaddisler üzerindeki etkileri hakkında bk. Nağihan Emiroğlu-Fatmanur Alibekiroğlu Eren, "Mezhep Faktörünün Muhaddisler Üzerindeki Etkisi (Memlûkler Dönemi- Hanefî-Şâfiî Bağlamında)", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2019), 444-457.

Sonuç

Hadis araştırmalarında, hadis yorumculuğunun gelişim sürecinin tarih içerisinde nasıl şekillendiği ile ilgili çalışmaların yanında hadis yorumcularının (şârih) hadis yorumlarındaki gelişim süreci ile ilgili etüt ve araştırmaların yapılması da gerekmektedir. Biz bu konuyu uygun bir örnek teşkil ettiğini düşündüğümüz Aynî özelinde ele almaya çalıştık. Sonuç olarak Aynî'nin başta *Umde*'si olmak üzere hadis şerhleri içerisinde bulunduğu dönemin Kahire'sinin ilim ve kültür ortamının birer ürünüdür. Antep'te aldığı fıkıh ağırlıklı ilk ilim tahsilinden sonra Kahire'ye yerleşmesinin hemen ardından hadis ilimlerinde ve her geçen gün şerhlerde ilerleme kaydetmiş, son yazdığı hadis şerhi *Umdetu'l-Kârî* zengin hadis şerhlerinin en önemli birkaç örneğinden birisi olmuştur. Nitekim henüz hadis derslerini almaya devam ettiği bir dönemde 35 yaşında tamamladığı *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi Kelimi't-Tayyîb* isimli hadis şerhi ile genel anlamda şerhlerin özel anlamda Buhârî şerhlerinin en önde gelenlerinden birisi olarak kabul edilen *Umdetu'l-Kârî* arasındaki fark bunun en somut göstergelerinden birisidir. Nitekim bu son şerhindeki yöntem farkı ve içerik zenginliği onun ilmî gelişimi ile paralel bir gelişim arz ettiğini göstermektedir.

444| db

Hadislerin fikhî yorumlarının yoğunluklu olduğu şerh faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönemde kendisini geliştiren diğer bir şerh ahkâm yönü ağırlıklı olan *Sünen-i Ebî Dâvûd*'a yazdığı ve tamamlamadığı *Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd* isimli hadis şerhi olmuştur. Daha sonra yaşadığı dönemin ilmî atmosferinin de etkisiyle kendisini âdeta yıllarca hanevî literatürünün en başta gelen isimlerinden birisi olan fıkıh sistematiğine göre mezhepler arasında tartışılan hadislerin ele alındığı Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*'ına adamıştır. Önce eseri şerhetmiş daha sonra bunu özetlemiş daha sonra bunu talebelerine okutmuştur. Kitapların yazımının tamamlandığında dair kayıtlardan en az çeyrek asırlık bir zaman diliminde bu eserle meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser üzerindeki mesaisi en olgun şerhini hazırlamasına temel ve zemin teşkil etmiştir. *Umdetu'l-Kârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*'yi, gerek kaynaklarının zenginliği itibariyle olsun gerek hadisleri açıklama (tefsir) ve yorumlama (şerh) itibariyle olsun önceki hadis şerhlerine kıyasla ilmî ve kültürel ortamın etkisiyle "gelişim" in açık izlerini bulabileceğimiz bir eser olarak değerlendirmekteyiz. Muhtemelen Aynî, Antep'ten çıkıp Kahire'ye yerleşmiş olmasa böyle bir eser vücuda gelmeyecekti.

Kaynakça

- Abdûlmun'im, Şâkir Mahmûd. *İbn Hacer el-Askalânî: Musannefâtuhu ve Dirâsetu fî Men-hecihi ve Mevâridihî fî Kitâbi'l-İsâbe*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Aynî, Bedruddin el-. *el-Alemu'l-Heyyib fî Şerhi Kelimi't-Tayyib*. thk. Hâlid İbrâhîm el-Mısrî. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1998.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Keşfu'l-Kinâ 'il-Murnâ an Muhimmâtî'l-Esâmî ve'l-Kunâ*. thk. Ahmed Muhammed Nemir el-Hatîb. Cidde: Merkezu'n-Neşri'l-Âlemî, 1994.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Minhatu's-Sülûk fî Şerhi Tuhfeti'l-Mülûk*. Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2007.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fî Şerhi Me'âni'l-Âsâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Şerhu Suneni Ebî Dâvûd*. thk. Ebu'l-Munzir Hâlid b. İbrâhîm el-Mısrî. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1999.
- Aynî, Bedruddîn el-. *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- Berkey P., Jonathan. *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali: İslami Eğitimin Sosyal Tarihi*. çev. İsmail Eriş. Klasik: İstanbul, 2009.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A. Fikir Yavuz, İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *Suneni Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Kara Belli. (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Elmas, Ogün. "İslâm Dünyasının Unutulmuş Âlimleri: Aynî, Hayatı ve Eserleri" Erişim 20 Kasım 2024.
- <https://www.ilmvemedeniyyet.com/ayni-hayati-ve-eserleri.html>.
- Emiroğlu, Nagihan, Alibekiroğlu Eren, Fatmanur. "Mezhep Faktörünün Muhaddisler Üzerindeki Etkisi (Memlûkler Dönemi- Hanefî-Şâfiî Bağlamında)". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2019), 444-457.
- Engin, Sezai. "“Meğâni'l-Ahyâr fî Şerhi Esâmî Ricâli Me'âni'l-Âsâr” İsimli Eseri Bağlamında Aynî'nin Rical Tenkidi ve Edebiyatındaki Yeri". *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar*. ed. Recep Tuzcu. 231-254. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Eren, Mehmet. "“Keşfü'l-Kinâ: Âlimlerin Kimlik Bilgileri ve Bedreddîn el-Aynî'nin Biyografisi İçin Önemli Bir Kaynak”". *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar*, ed. Recep Tuzcu. 33-67. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Gökçe, Ferhat. "Bedreddîn el-Aynî'nin (762/1360-855/1451) Eserleri, Aynî ve Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Uluslararası Bedruddîn el-Aynî Sempozyumu ve II. Hadis Toplantısı: Sempozyum Tebliğleri, Müzakereleri, İhtisas Toplantısı, Konuşma Metinleri ve Alınan Kararlar*. ed. Recep Tuzcu. 119-160. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Gökçe, Ferhat. "Memlûkler Dönemi Hadis Literatürü Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *İslam Tetkikleri Dergisi* 11, 2 (2021), 439-475.
- Gökçe, Ferhat. "Sahîh-i Buhârî'nin Meşhur Şerhleri ve Özellikleri". *İslâm İlim Geleneğinde İmam Buhârî Hayatı ve Eserleri*. ed. Ömer Faruk Akpınar. 217-261. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Görmez, Mehmet. "Bedruddin Aynî ve Fıkhu'l-Hadîs". *Antepli Meşhur Âlim ve İdareci Bedruddin Aynî*. Gaziantep: Şehitkamil Belediyesi Yayınları, 2001.

- Habeşî, Abdullah Muhammed. *Câmiu's-Şurûhi ve'l-Havâşî*. B.y.: el-Mu'cemu's-Sakafî, 2004.
- Hâşim, Salâhuddîn Osmân. *Târîhu'l-Edebi'l-Cuğrâfîyyi'l-Arabî*. Moskova: Câmiatu'd-Duveli'l-Arabiyye, 1957.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *İntikâdu'l-İtirâd fî Red ale'l-Aynî fî Şerhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, ts.
- İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf. *el-Menhelu's-Sâfi fî Ba'di'l-Vâfi*. thk. Mahmûd Muhammed Emîn. Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2005.
- İbn Tağrîberdî, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf. *en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*. haz. Muhammed Huseyn Şemsuddîn. Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*. thk. Abdulkâdir Arnâût, Mahmûd el-Arnâût. Dâru İbn Kesîr, Beyrut, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer el-Askalânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/517-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Karadağ, Bekir. *Hadisle Fıkıh Buluşturun Bir Memlûk Hanefî Fakihî Bedruddîn Aynî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Kaya, Muhammed Halit. *Bedreddin el-Aynî'nin el-Alemü'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimi't-Tayyib Adlı Eseri Üzerine İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-Muelliğîn: Terâcimu Musannifî'l-Kutubi'l-Arabiyyeti*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993.
- Kettânî, Abdulhayy b. Abdulkebîr el-. *Fihrisu'l-Fehârisi ve'l-Esbât*. haz. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-. *er-Risâletu'l-Mustatrafe*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed el-. *el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Ma'tûk, Sâlih Yûsuf. *Bedruddîn el-Aynî ve Eseruhu fî İlmi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.
- Özaşşar Mehmet Emin. "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik". *İslamiyat* 3/1 (2000), 33-53.
- Sahâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-. *ed-Dav'u'l-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- Sahâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-. *et-Tibru'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sulûk*. Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâtî'l-Ezheriyye, ts.
- Sahâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-. *ez-Zeyl alâ Ref'i'l-İsr (Buğyetu'l-Ulemâi ve'r-Ruvât)*, thk. Cûde Hilâl, Muhammed Mahmûd Subh. Kahire: 1966.
- Sakallî, Talat. *Hadis Tartışmaları: İbn Hacer-Bedruddîn Aynî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Sakallî, Talat. "Aynî Gözüyle Buhârî". *Büyük Türk İslam Bilgini Buhârî Uluslararası Sempozyumu*. 133-158. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1987.
- Sakallî, Talat. "İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhârî Şerhlerindeki Tezâhürü II". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (1990), 292-298.
- Sakallî, Talat. *Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Sakallî, Talat. *Bedurddin Aynî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Sandıkçı, Kemal. *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.
- Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-. *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrâhim Bâcis Abdülmecîd. Beyrut. Dâru İbn Hazm, 1999.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân es-. *Husnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire*. Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, 1967.

- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân es-. *Nazm'ul-İkyân fî A'yânî'l-A'yân*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1927.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-. *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini men Ba'de'l-Karnî's-Sâbi'*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Toprak, Mehmet Sait. *Hadiste Derlemecilik Devrinin Başlaması ve Üşî'nin Nisâbu'l-Ahbâr'ı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Türcan, Zişan. *Hadis Şerh Gelenegi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yusuf Efendizâde. *Necâhu'l-Kârî li Sahihi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye: 2021.

